कृस्ती गा.वि.स. मा ग्रामीण सडकको प्रभाव

एक समाजशास्त्रीय/मानवशास्त्रीय अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकि तथा सामाजिक शास्त्र संकायअन्तर्गत
समाजशास्त्र तथा मानवशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तहको उपाधि प्राप्तिको
आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय
समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभागमा प्रस्तुत

शोधपत्र

प्रस्तुतकर्ताः

बद्रीनाथ पहारी

रोल नं. १३०/२०६१

त्रिभुवन विश्वविद्यालय समाजशास्त्र तथा मानवशास्त्र विभाग

पृथ्वीनारायण क्याम्पस, पोखरा, नेपाल

२०६५/२००८

स्वीकृति–पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय पृथ्वीनारायण क्याम्पस मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय अन्तर्गत समाशास्त्र/मानवशास्त्र विभागका छात्र **श्री वद्रीनाथ पहारीले** प्रस्तुत गर्नुभएको **"कृस्ती गा.वि.स. मा ग्रामीण सडकको प्रभाव"** विषयक शोधपत्र समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर उपाधिका लागि उचित ठहरिएकोले निम्नलिखित सदस्यहरू रहेको शोधपत्र मूल्याङ्कन समितिबाट स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

डा. कृष्ण के.सी.	हरि कुमार ओझा	डा. विश्वकल्याण पराजुली
सहप्राध्यापक	उपप्राध्यापक	विभागीय प्रमुख
वाह्य परिक्षक	शोध निर्देशक	

पौष, २०६५

सिफारिस-पत्र

पृथ्वीनारायण क्याम्पस समाजशास्त्र विभागका छात्र **श्री वद्रीनाथ पहारीले** समाजशास्त्र विषयको दोस्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि अध्ययन गर्नुभएको यस **"कृस्ती गा.वि.स. मा ग्रामीण सडकको प्रभाव"** शोधपत्रको नेपाली भाषा सम्पादन मबाट भएको अनुरोध गर्दछु ।

____

उप प्रा.डा. रामनाथ ओभ्का

पृथ्वीनारायण क्याम्पस

पोखरा

सिफारिस-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय केन्द्रिय विभागका छात्र घनश्याम अधिकारीले समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विषयमा स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको आंशिक परिपूर्तिका लागि **"कृस्ती गा.वि.स. मा ग्रामिण सडकको प्रभाव"** शीर्षक अन्तर्गतको शोधपत्र मेरो निर्देशन र सुपरिवेक्षणमा तयार पार्नु भएको हो र प्रस्तुत शोधपत्रलाई अन्तिम परिक्षणका लागि सिफारिस गर्दछु ।

प्रा. लय प्रसाद उप्रेती

निरिक्षक

समाजशास्त्र/मानवशास्त्र केन्द्रिय विभाग

किर्तिपुर, काठमाण्डौं

नेपाल

कृतज्ञता

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकायअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको आठौं पत्रको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत 'कृस्ती गा.वि.स. मा ग्रामीण सडकको प्रभाव' शीर्षकको शोधपत्र कृस्ती गा.वि.स. मा आधारित भई तयार पारिएको हो । नेपालका ८५% भन्दा बढी जनसंख्या ग्रामीण क्षेत्रमा रहेका छन् । ग्रामीण विकासको मुख्य पूर्वाधार ग्रामीण सडक हो । ग्रामीण सडकको निर्माणले त्यहाँका बासिन्दाहरूलाई सामाजिक, सांस्कृतिक, आर्थिक प्रभाव पार्नुका साथै वातावरणमा पनि असर पुऱ्याएको हुन्छ । परम्परादेखि अवलम्बन गर्दै आएको पेसालाई क्रमशः परिवर्तन गर्दै अन्य पेसाहरूतर्फ लाग्ने मुख्य रुपमा कृषि पेसा रहेको ग्रामीण क्षेत्रमा आधुनिक कृषि प्रविधिको प्रयोग भएको र गुजारामुखी कृषि प्रणाली विस्तारै व्यवसायमुखी हुँदै गएको पाइन्छ । ढुङ्गा, माटो र वन पैदावारले बनाइने घर-कटेराहरू सिमेण्ट, फलाम प्रयोग गरेर निर्माण गरेको देखिन्छ भने खर-स्याउलाले छाउने घर-कटेराहरू जस्तापाताले छाएको पाइन्छ ।

सडक निर्माणपश्चात् विद्यालय तथा क्याम्पस पढ्ने विद्यार्थीहरूको संख्या वृद्धि हुनुका साथै शहरसम्म आवतजावत गर्न यातायातको सुविधा हुनाले व्यापार व्यवसायमा वृद्धि तथा तैयारी मालसामानको उपयोगमा वृद्धि भई खवाइ लवाइ तथा सांस्कृतिक चाडपर्व मनाउने तरिकामा पनि परिवर्तन आएको पाइन्छ ।

स्नातकोत्तर अध्ययनका क्रममा 'नेपाल इन क्राइसिस' नामक पुस्तक (सन् २००१) को दोस्रो संस्करण अध्ययन गर्ने अवसर प्राप्त भयो । यसले कृस्ती गा.वि.स. मा निर्माण भएको ग्रामीण सडकको प्रभाव अध्ययन गर्न उत्प्रेरणा जगायो । अध्ययन अनुसन्धान कार्यमा ए.डि.वि. (२००६) को कम्प्लिसन रिपोर्ट तथा हरिप्रसाद कोइरालाद्वारा तयार गरिएको 'एन एसेस्मेण्ट अन द इम्पाक्ट अफ रोड कन्स्ट्रक्सन अन गोरुसिङ्गे–सन्धिखर्क' (सन् १९९९) शीर्षकको शोधपत्र मेरो अध्ययन कार्यका लागि अति उपयोगी भएको छ । जागिर गर्दै पृथ्वीनारायण क्याम्पसमा २०६१ सालमा स्नातकोत्तर तहमा प्रवेश गरी अध्ययनलाई निरन्तरता दिने क्रममा यो शोधपत्र तयार गरेको छु ।

यो शोधपत्र लेखनमा निर्देशन गरिदिनुहुने मानवशास्त्र/समाजशास्त्र विभागका आदरणीय गुरू हरि ओझाको सल्लाह, सुझाव र निर्देशन अत्यन्त महŒवपूर्ण रहेको छ । साथै पृथ्वीनारायण क्याम्पसका विभागीय प्रमुख उपप्राध्यापक डा. विश्वकल्याण

पराजुली, पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय पुस्तकालय पोखरा साथै भाषिक शुद्धता गरिदिने उपप्राध्यापक डा. रामनाथ ओझा प्रति कृतज्ञ छु । आफ्नो अमूल्य समय दिएर हाम्रो अध्ययन अनुसन्धानमा सहयोग गरिदिनुहुने कृस्ती गा.वि.स. का सचिव श्री बुद्धिबहादुर कार्की, गा.वि.स. प्राविधिक प्रजापति बराल र भविष्य निर्माण मा.वि. का प्रधानाध्यापक तथा शिक्षकहरू, कृस्ती ग्रामीण सडक उपभोक्ता समितिका पदाधिकारीहरू, स्थानीय समाजसेवी तथा बुद्धिजीवीहरू, कास्की जिल्ला सडक विभागका प्रमुख, जि.वि.स. का प्राविधिकहरू धन्यवादका पात्र हुनुहुन्छ । यसै गरी शोधपत्रको लागि आवश्यक उत्तर संकलन कार्यमा कुनै झञ्झट नमानीकन आफ्नो अमूल्य समय दिई सत्य तथ्य सूचना दिने ७२ जना उत्तरदाताहरूप्रति र समूहकेन्द्रित छलफलमा सहभागी बन्ने उत्तरदाताहरूप्रति म ज्यादै कृतज्ञ छु । यो शोधपत्रलाई झञ्झट नमानीकन कम्प्युटर टाइप गरी सहयोग गरिदिने सिन्टेक्स कम्प्युटरका कृष्णप्रसाद तिमिल्सिना थप धन्यवादका पात्र हुनुहुन्छ ।

त्यसैगरी यो शोधपत्र लेखन कार्यका लागि घरायसी वातावरण बनाई सहयोग गर्ने श्रीमती विन्दुकुमारी पहारी, छोरा ई. राजेश पहारी तथा छोरी रोशनी पहारीप्रति आभार व्यक्त गर्दछु । अन्त्यमा यो शोधपत्र उचित मूल्यांकनका लागि समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभाग, पृथ्वीनारायण क्याम्पस पोखरा समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

वद्रीनाथ पहारी

पोखरा, कास्की

२०६५/०८/१६

विषय-सूची

सिफारिस पत्र

स्वीकृति पत्र

कृतज्ञता

विषयसूची

तालिकाहरूको सूची

विस्तारित रुपको सूची

		पेज नं.
अध्याय एक :	**परिचय**	**१-७**
१.१	पृष्ठभूमी	२
१.२	समस्याको कथन	३
१.३	अध्ययनको उद्देश्य	४
१.४	अध्ययनको महत्व	५
१.५	अध्ययनको सीमा	६
१.६	आधारभूत मान्यताहरू	६
१.७	अध्ययनको संगठन	६
अध्याय दुई :	**सम्बन्धित पूर्व साहित्य पुनरावलोकन**	**८-२५**
२.१	सडकको ऐतिहासिक पृष्ठभूमी र नामाकरण	८
२.२	सडक संजालको दिगोपन	१०
२.३	सडकसँग सम्बन्धित मानवशास्त्रीय मान्यताहरू	११
२.४	सडक परियोजनाहरूको अध्ययन र मूल्यांकन	१३
२.५	अध्ययनको सैद्धान्तिक ढाँचा	२३
२.६	निष्कर्ष	२४

अध्याय तीन : अनुसन्धान विधि **२६-२९**

३.१ अध्ययन क्षेत्रको छनौट र औचित्यता २६

३.२ अनुसन्धानको ढाँचा २६

३.३ तथ्यांकको प्रकृति र स्रोत २७

३.४ नमूना छनौट २७

३.५ अनुसन्धान विधि र साधनहरू २८

३.५.१ अनुसूचीमूलक प्रश्नावली २८

३.५.२ अन्तरवार्ता २८

३.५.३ अवलोकन २९

३.५.४ समूहकेन्द्रित छलफल २९

३.६ तथ्यांकको वैधता २९

३.७ तथ्यांक विश्लेषण र व्याख्या २९

अध्याय चार : अध्ययन क्षेत्रको परिचय **३०-३४**

४.१ गा.वि.स. र वडाहरूको स्थिति ३०

४.२ अध्ययन क्षेत्रमा सामाजिक विकासको स्थिति ३१

४.३ सडक आसपास क्षेत्रको पर्यावरणीय अवस्था ३२

४.४ सडक क्षेत्रको अर्थतन्त्र ३३

४.५ जनसांख्यिक प्रक्रिया ३३

४.६ सडक प्रभावित क्षेत्रको जनसांख्यिक विशेषता ३४

अध्याय पाँच : उत्तरदाताको विशेषता र सडकले पेसा/रोजगारीमा पारेको प्रभाव **३५-५१**

५.१ उत्तरदाताको जनसांख्यिक विशेषता ३५

५.२ ग्रामीण सडकको पेसा तथा रोजगारीमा प्रभाव ४०

५.३ ग्रामीण सडकको कृषि प्रणालीमा प्रभाव ४७

अध्याय छ : ग्रामीण सडकको शिक्षा तथा वातावरणमा परेको प्रभाव **५२-६०**

६.१ ग्रामीण सडकको शिक्षामा प्रभाव ५२

६.२ ग्रामीण सडकको वातावरणीय प्रभाव ५६

अध्याय सात : ग्रामीण सडकको प्रभावको मानवशास्त्रीय समझदारी **६१-६७**

७.१ ग्रामीण सडकको मानवशास्त्र ६१

७.२ सैद्धान्तिक ढाँचामा कृस्ती ग्रामीण सडकको प्रभाव ६३

७.२.१ ग्रामीण सडक र आधुनिकीकरण ६३

७.२.२ ग्रामीण सडकद्वारा सिर्जित परनिर्भरता ६५

७.२.३ कृस्ती ग्रामीण सडकको प्रभाव र जनताकेन्द्रित सिद्धान्त ६६

अध्याय आठ : निष्कर्ष, उपलब्धि र सुझाव **६८-७४**

८.१ निष्कर्ष ६८

८.२ उपलब्धि ७१

८.३ सुझावहरू ७२

८.३.१ सडक निर्माणको नकारात्मक प्रभावको न्यूनीकरणका नापहरू ७३

सन्दर्भग्रन्थ सूची *७५-७७*

परिशिष्ट

नक्सा

उत्तरदाता प्रश्नावली

मुख्य सूचनादाताको नामावली

मुख्य सूचनादाता प्रश्नावली

समूहकेन्द्रित छलफलमा सहभागीको नामावली

समूहकेन्द्रित छलफलका विषयहरू

तस्वीरहरू

तालिका सूची

		पेज नं.
१.	अध्ययनको नमुना आकार	२७
२.	कृस्ती गा.वि.स. वडाहरूमा सडक र आवादी स्थिति	३०
३.	सडक क्षेत्रका वासिन्दाहरूको जातीय जनसंख्या विवरण	३१
४.	सडकबाट प्रभावित क्षेत्रको जातीय विवरण	३४
५.	लिङ्ग र उमेरका आधारमा उत्तरदाताको विवरण	३६
६.	जाति र लिङ्गका आधारमा उत्तरदाताको विवरण	३७
७.	शिक्षा र लिङ्गका आधारमा उत्तरदाताको विवरण	३८
८.	पेसा र लिङ्गका आधारमा उत्तरदाताको विवरण	३९
९.	जातिगत आधारमा रोजगारीको अवस्था	४१
१०.	जातिका आधारमा पेसागत विवरण	४२
११.	जातिगत आधारमा परम्परागत पेसा अवलम्बन गरे-नगरेको स्थिति	४३
१२.	जातिगत आधारमा परमपरागत पेसााको तरिकामा भएको परिवर्तनको स्थिति	४४
१३.	खर्च र वचतको आधारमा उत्तरदाताको विवरण	४६
१४.	कृषकहरूले सञ्चालन गरेका कृषिबालीहरूको विवरण	४८
१५.	खेती गर्ने तरिकामा भएको परिवर्तन	४९
१६.	खेती गर्ने तरिकामा भएको परिवर्तनले उत्पादनमा वृद्धि भए/नभएको अवस्था	५०
१७.	कृषि कार्यमा सडकले पुऱ्याएको सहयोगको स्थिति	५१
१८.	स्थान र विद्यालयका किसिमका आधारमा पढ्ने विद्यार्थीहरूको विवरण	५३
१९.	पोखरामा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूले प्रयोग गर्ने सवारी साधन तथा डेरा गरी बस्ने स्थिति	५४
२०.	सडकले निजी स्वामित्वको जग्गालाई छोए-नछोएको स्थिति	५६
२१.	निजी स्वामित्वको जग्गालाई बाटोले छोएर पुऱ्याएको असरको स्थिति	५७
२२.	सडक निर्माणपछि भौतिक निर्माण तथा घरायसी प्रयोगका सामग्रीको प्रयोग	५८

विस्तारित रुपको सूची

ब्म्ग्र	(	ब्कष्बल म्भखभयिऊभलत द्यबलप
म्इच	(	म्भउबचत्कभलत या च्यबम
न्त्श	(	म्भगतकअजभ न्भकभकिअजबात ।गच त्भअजलष्कअजभ श्गकक्कभलबचदबत
क्ष्ऋव्इम	(	क्ष्लतभचलबतष्यलर्बा ऋभलतचभ ।यच क्ष्लतभनचबतभम :यगलतबष्ल या म्भखभयिऊभलत
क्षिइ	(	क्ष्लतभचलबतष्यलर्बा ।बिदयच इचनबलष्शबतष्यल
ल्एऋ	(	ल्भउर्बा एबिललष्लन अयक्रष्ककष्यल
एभ्ब्ऋभ	(	एबचतष्अष्उबतष्यल, भ्त्रगष्तथ, ब्उउचयउचष्वतभलभकक, ऋयलकअभलतष्शबतष्यल ७ भ्लखष्चयल्कभलतर्बा ऋबचभ।
चःमए	(	च्यबम :बष्लतभलबलअभ बलम म्भखभयिऊभलत एचयवभअत
ग्लम्ए	(	ग्लष्तभम ल्बतष्यल म्भखभयिऊभलत एचयनचक्कभ
प्रा.वि.	-	प्राथमिक विद्यालय
मा.वि.	-	माध्यमिक विद्यालय
गा.वि.स.	-	गाउँ विकास समिति
जि.वि.स.	-	जिल्ला विकास समिति